

**BOLA KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARI
SHAKLLANISHIDA OILAVIY MUHITNING TA’SIRI**

Bekova Shamsiya Djabbarovna

ps.f.b.f.d.(PhD) dotsent

Qarshi davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Har bir inson hayoti davomida ijtimoiy muhitda yashaydi, u o‘zini atrofdagilarga namoyon qiladi, o‘z fikrini bayon etadi va axborot almashinadi. Bu jarayonlarning tabiiy ravishda, izchil amalga oshishi uchun bola kommunikativ qobiliyatlarga ega bo‘lishi lozim. Kommunikativ qobiliyatlar – bu bolaning atrofdagi insonlar bilan muloqot o‘rnatish, fikrini yetkazish, boshqalarning gapini to‘g‘ri idrok qilish, axborotni qabul qilish va unga mos javob bera olish kabi muhim kompetensiyalardir. Bola hayotida mazkur qobiliyatlar tabiatan mujassam bo‘lmagan, ularni to‘laqonli rivojlantirishda hamda mustahkamlashda esa eng avvalo, oila muhitining ahamiyati benihoya kattadir.

Kalit so‘zlar: komunikativ qobiliyat, bola rivojlanishi, oilaviy muhit, ijtimoiy psixologik muhit, ota-ona roli, tafakkur, nutq, ijtimoiy kompetensiya.

Oilaviy muhit insonga yetkaziladigan dastlabki bilimlar, qadriyatlar, axloqiy normalar, kommunikatsiya usullari va muloqot shakllarini namoyon etadigan ijtimoiy institut sifatida qaraladi. Bolaning psixologik, emotsional va kommunikativ rivojida oila – asosiy o‘qituvchi va tarbiyachi. Oilada bolaga e’tibor, hurmat, do‘stona munosabat, ijobiy muhabbat tarbiyalash hamda o‘rnak bo‘lish orqali uning ichki dunyosiga chuqur ta’sir etiladi. Bu ta’sir bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchi, atrofga ochiqligi, mustaqil qaror qabul qila olishi va nutq hamda muloqot madaniyatida ham namoyon bo‘ladi. Mohiyatan, bola oilada so‘zlashish, o‘z fikrini uzoq vaqt davomida tushunarli va mantiqiy qilib bayon etish, boshqa odamlarni tinglash, dialogga kirishish, faol savol

berish va axborotni qayta tuzish kabi bir qator kommunikativ ko'nikmalar asoslarini o'zlashtiradi [1].

Bolaning kommunikativ salohiyati – bu muayyan shaxs sifatida ijtimoiy hayotga moslashishi, mustaqil va faol subyektga aylanishi, jamiyat a'zosi bo'lib shakllanishi uchun the bosh omil hisoblanadi. Ushbu salohiyat bolaligidanoq yetuklashadi va bunda oilaning barqarorligi va o'zaro ijobiy muhitning mavjudligi yetakchi rol o'ynaydi. Ota-ona va boshqa oila a'zolarining o'zaro muloqotda ochiqligi, o'zaro hurmat va ishonch munosabatlari, har bir bolaga individual yondashuv kommunikativ qobiliyatlarni ijtimoiy quvvat oluvchi kuchga aylantiradi. Oila muhitining barqarorligi, mehribonligi va ijtimoiy-psixologik sog'lomligi bolaga mo'jaz maktab, ya'ni jamiyatda birinchi muloqot va hamkorlik darsini beradi. Kommunikativ rivojlanishda birinchi navbatda ota-onaning tilga bo'lgan e'tibori, bola nutqini rivojlantirish uchun maxsus sharoit va imkoniyat yaratishi muhim ahamiyat kasb etadi. Oilada tozaligida, ravon va madaniyatli so'zlashuv, bolalar bilan ko'proq suhbatlashish, og'zaki hikoya qilish, ertak o'qish, bolaga diqqat bilan qarash, savollariga javob bera olish, bolani faol tinglash, bolaning har bir so'zini qadrlash va ijobiy qabul qilish orqali uning har tomonlama shaxs sifatida kamol topishida muhim zamin yaratadi. Yana ham muhim tomoni shundaki, bola ana shu qurilgan aloqalar orqali o'zining yutuqlari, kamchiliklari, hissiy holatini atrofga izhor eta oladi. Psixologik adabiyotlar va amaliy tadqiqotlar natijalariga ko'ra, oilaviy muhitning kommunikativ rivojlanishga ta'siri nafaqat bolaning til o'zlashtirishi va so'z boyligini orttirishi bilan cheklanmaydi. Unda bolada muloqotning psixologik poydevori – o'zga odamga qiziqish bildirish, hollarda diqqat bilan tinglash, muomala madaniyatini o'zlashtirish, empatiya, o'z-o'zini nazorat qilish, turli vaziyatlarda ijtimoiy rollarni bajara olish, norasmiy va rasmiy muloqot voqealarida o'zini tutish kabi kompetensiyalar shakllanadi. Bu yo'nalishda oila, eng muhim ijtimoiy institut sifatida, nafaqat bola shaxsini yetuklashtiradi,

balki uning muloqot olamiga ochiqligini ham ta'minlaydi. Oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro hurmat, mehribonlik, bir-birining fikriga quloq solish, bolaga ijobiy va rivojlantiruvchi atmosfera berish va ochiq muloqot qilish – bolaning so'z boyligini kengaytiradi, axborotni aniq qabul qilish malakasini mustahkamlaydi va u orqali o'z fikrini biror muammosiz bildiradigan bo'lib boradi. Ota-onaning bolaga bo'lgan doimiy yordamchi va tinglovchi sifatidagi pozitsiyasi, unga fikrini to'liq bayon etish uchun keng imkoniyat berish, unga o'zini ifodalash erkinligi va axborotni to'g'ri yubora olish malakasini rivojlantiradi [2].

Oilaviy muhitda bolaga yuqori sifatli kommunikativ malakalar berilishi uchun avvalo ota-onalar, katta yoshli a'zolar va aka-ukalar o'z qarindoshligidagi ijtimoiy, madaniy va psixologik jihatlarga ahamiyat berishi lozim. Oiladagi rollar, vazifalar, muomala tushunchalari, qadriyatlar bolaning tabiatida qat'iy o'rnatilgan va ijtimoiylashuvda asosiy qiymat bo'lib xizmat qiladi. Boshqacha qilib aytganda, har bir bola o'z oilasidanoq ijtimoiy rollarni, rasmiy va norasmiy muloqot usullarini, turli vaziyatlarda o'zini qanday tutishni va so'zlashuvning turli shakllarini asta-sekin o'zlashtirib boradi. Oila doirasidagi do'stona, ochiq va sog'lom kommunikatsiya, bolani kelajakda keng ijtimoiy maydonda ham muntazam samarali muloqot qilishga tayyorlaydi [3].

Bolaning o'ziga ishonchi, nutqiy va muloqotdagi jasorati, empatiya, aloqadorlik hissi, axborotlarni tezda o'zlashtirish va qayta ishlash hamda axborotga tanqidiy yondashish ko'nikmasi oilada kamentaradi. Oiladagi samimiy so'zlar, rag'bat, maqtov, bolaning harakatlarini qadrlash uning kommunikativ imkoniyatlarini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi. Bu jarayon davomida oilaning axborot yetkazishdagi to'g'riligi, mehribonligi, ochiqligi, emotsional barqarorligi, zamonaviy madaniy qadriyatlarni qo'llashi va har bir bola minnatdorchiligini his eta olishi muhim rol o'ynaydi. So'z boyligi, nutq ravonligi, ijtimoiy rollarni bajarish, o'z fikrini aniq yetkazish, boshqani tinglash, boshqalar fikriga hurmat bilan yondashish, muammoga

ijobiy yechim taklif qilish, yangi g'oyalarga ochiqlik, ochiq muhokamaga intilish kabi kommunikativ kompetensiyalar oilada shakllanadi va mustahkamlanadi. Bu talablar zamonaviy kommunikatsion jamiyat ehtiyoji, bilimlarga asoslangan iqtisodiyot, innovatsion muhit va axborot texnologiyalari rivojlanishi jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Bolalarning zamonaviy jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuvi va kelgusida yetuk shaxs bo'lib yetishishi uchun uyg'un, mehribon, bilimli, axborotga ochiq va boshqalarga o'zini aniq ko'rsata oladigan oilada voyaga yetishi muhimdir. Oilaviy muhitning ijtimoiy-psixologik barqarorligi – bolaning shaxs sifatida mustahkam, ishonchli, faol, kommunikativ va ochiq fikrli yetuk inson bo'lib yetishishida asosiy garovdir. Oila muhitidagi noqulay holat, etibor yetishmasligi, emotsional sovuqchilik, ziddiyat, norozilik, so'zlashuvdagi to'sqinliklar esa bola kommunikativ qobiliyatlarining sust rivojlanishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli har bir ota-ona va katta yoshli oila a'zosining bolaga ijobiy so'z, mazmunli muloqot, erkin ifoda, tinglash va savolga javob berish imkoniyatini kengaytirishi lozim [4].

Kommunikativ rivojlanish jarayonida oilaviy muhitning ahamiyatini psixologik nuqtayi nazardan yoritishda bir nechta muhim mezonlarni ko'rsatish mumkin. Ular qatoriga bola hayotida muloqot madaniyatining shakllanishi, ijtimoiy rollarning o'zlashtirilishi, emotsional va axborot muhitning yaratilishi, har bir a'zo – xususan ota-onaning bolaning kommunikativ faoliyatidagi faol ishtiroki va mas'uliyatini kiritish mumkin. Bolaning rivojlanishini to'laqonli ta'minlash, uning dunyoqarashini kengaytirish, tafakkurini rivojlantirish, nutqi boyligini oshirish, mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda, jamiyatga hamohang shaklda kirib borishida yetakchi omil oilaviy muhit va o'zaro samimiy aloqalar hisoblanadi. Kommunikativ kompetensiya bolaga axborotdan to'g'ri foydalanish, o'z nuqtai nazarini aniq va mantiqan bayon qilish, do'stlik va hamkorlik o'rnatish, yangi ijtimoiy aloqalar shakllantirish, turli muammolarga ijodiy va mos yondashuv, o'z-o'zini ijobiy namoyon qilish,

jamiyatda faol ishtirok etish, ochiq muhokama, muloqot etikasi va or-nomusni himoya qilish imkonini beradi. Aynan ushbu xususiyatlarni bolaga dastlab oilaviy muhit berishi mumkin va bu ham har bir ota-ona, ham pedagog va psixolog uchun ustuvor vazifa hisoblanadi. Ota-onalarning madaniy, axloqiy, ruhiy va intellektual namunasi bolaga eng yaqin o'quv darsi bo'lib xizmat qiladi. Oilada bola o'z bilim va malakalarini amalda sinab ko'radi, mustaqil qarorlar qabul qiladi, ijtimoiy munosabatlarni boshqarish, yangi vaziyatda o'zini munosib tutish, zamonaviy kommunikativ texnologiyalardan foydalanish, o'z nuqtai nazarini himoya qilish, chin dildan fikrini bildira olish tajribasini to'playdi. Bunday tajriba bola hayotining barcha sohalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va shaxs taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi [5].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, bola kommunikativ qobiliyatlari shakllanishida oilaviy muhitning hal qiluvchi ta'siri mavjud. Oila bolaning birinchi ijtimoiy maktabi, loyihaviy va intellektual salohiyati o'chog'i, madaniy va axborot manbasi, axloqiy fazilatlar va kommunikativ kompetensiyalar majmui hisoblanadi. Oila muhitining ijtimoiy, psixologik va axloqiy barqarorligi, zamonaviy qadriyatlari va ilg'or kommunikatsion resurslari, ota-onaning faol, mas'uliyatli, ochiq va ijobiy yondashuvi bolani o'z hayot yo'lida kommunikativ va intellektual salohiyat sohibi bo'lib yetishishiga asosiy kafolatdir. Shu sababli, har bir ota-ona ham, pedagog ham va mutaxassis ham o'z choralarni zamonaviy jamiyat talablari doirasida yanada mustahkam va so'zsiz amalga oshirishi muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimova V.A. "Oilaviy psixologiya asoslari", Toshkent, 2021.
2. Nurmatov A. "Bola va jamiyat: Psixologik asoslar", Toshkent, 2022.

3. Zokirova M. “Bolalar va o‘smirlar psixologiyasi”, Toshkent, 2020.
4. Musaev R. “Oiladagi tarbiya omillari”, Toshkent, 2018.
5. G‘ulomov S. “Psixologik tarbiya va kommunikatsiya”, Toshkent, 2017.
6. Hasanboyev J. “Psixologiya va bola tarbiyasi”, Toshkent, 2019.
7. Internet manbalari: www.ziyonet.uz, www.edu.uz.

